

Reviste literare românești din Banatul iugoslav

[Perioada de după 1945]

Catinca Agache

Adevărata viață literară românească din Banatul iugoslav s-a născut abia după 1945. Încercările timide ale precursorilor, inserate în paginile unor ziare și reviste interbelice, precum „Nădejdea” (1928 – 1944) și calendarele sale, sau apărute accidental în volum (*Înfloriri sacre*), n-au format, propriu-zis, o literatură. Constituind, mai degrabă, ticluiri sub influența folclorului, în graiul bănățean sau în limba literară (cele „două limbi” în care s-a scris și se scrie încă, în paralel, după opinia Marianei Dan¹), acestea au meritul de a fi întreținut climatul specific cultural din spațiul de spiritualitate românească al Banatului iugoslav, provincia Voivodina. Aflată la intersecția a două culturi – cea română și cea a popoarelor iugoslave – literatura română postbelică din această zonă de contact etnic s-a adăpat din ambele, tinzând mereu să se sincronizeze cu ele, constituind o punte de legătură între acestea. „Literatura în limba română din Voivodina se află în situația unei, să-i zicem, micro-literaturi. Dar să adăugăm, imediat, nu ca o insulă izolată” – afirma unul dintre scriitorii ei importanți, Radu Flora². Nu din întâmplare, reprezentanți ai acestei literaturi au debutat în limba română, după care au optat pentru limba sârbă și invers, sau scriu, alternativ, în cele două limbi, traduc dintr-un registru lingvistic în altul, făcând servicii și unei literaturi și celeilalte. „Minoritarul român – remarca Slavco Almăjan – este o realitate. El trăiește cu adevărat între două națiuni: una lingvistică, testamentară și alta geografică, socio-culturală, ireductibilă.”³ Misiunea scriitorilor de expresie românească din Iugoslavia este, după cum sublinia Marin Sorescu, „mult mai grea pentru că se face aceasta în mijlocul altei culturi”⁴.

În contextul multicultural din Voivodina linia de păstrare a identității etnice și culturale a românilor a constituit-o multă vreme modelul folcloric. Abia în deceniul al cincilea, o dată cu îmbrățișarea noului model cultural care avea la bază limba română literară, s-au pus, cu adevărat, bazele literare ale minorității române din acest spațiu geografic. Generația lui Mihai Avramescu (1914 – 1981), Radu Flora (1922 – 1989), Vasko (Vasile) Popa (1922 – 1991), Ion Bălan (1925 – 1976), Aurel Gavrilov (Gavrilă) (1923 – 1996) este cea care a fondat

¹ Mariana Dan, *Repere ale literaturii române din Iugoslavia*, în „Lumina”, nr. 5, 1998, p. 25.

² Radu Flora, *Literatura română din Voivodina*, Panciova, Editura Libertatea, 1971, p. 11.

³ Slavco Almăjan, *Metagalaxia minoritară*, Novi Sad, Editura Libertatea, 1996.

⁴ Marin Sorescu, *Sunteți ambasadorii spiritualității*, Interviu realizat de Ion Baba cu scriitorul și academicianul Marin Sorescu (1936 – 1996), transmis de Postul de radio Novi Sad, Programul în limba română, emisiunea „Cadran cultural”, 16 octombrie 1991; în „Tibiscus”, an II, nr. 6, Uzdin, decembrie 1991, p. 1-2.

mișcarea literară a românilor din Voivodina. Această renaștere s-a produs o dată cu înființarea unor societăți, ziare, reviste și instituții care au jucat un rol important în destinul minoritarilor români din această arie socio-lingvistică specifică.

Între obiectivele cuprinse în planul de activitate, prezentat de Vasko (Vasile) Popa la Congresul românilor, desfășurat la Alibunar la 13 mai 1945, figurau direcțiile ce trebuiau urmate: „publicarea unui ziar săptămânal, tipărirea cărților, înființarea bibliotecilor...”⁵. Ca urmare, la 27 mai 1945, a fost fondat, la Vârșeț, hebdomadarul „Libertatea”, prima posibilitate de afirmare a cuvântului scris în limba română, după 1945. Apărut sub redacția lui Aurel Gavrilov (Gavrilă), acest ziar informativ-politic, a adunat în jurul său intelectuali români, tineri scriitori – unii care debutaseră sau publicaseră în revista interbelică „Nădejdea” (Ion Bălan, cu pseudonimul Ion Păduraru; Mihai Avramescu), alții (Radu Flora, cu pseudonimul Ion Aioanei) care au debutat în acest context. Săptămânalul „Libertatea” a constituit pentru minoritarii români „un drept firesc de informare, dar și de cultivare a limbii române”⁶, “dicționarul nostru de actualitate și memorie”⁷.

Ideea scoaterii unui supliment literar a venit în condițiile în care rubrica de cultură a ziarului „Libertatea” a devenit necuprinzătoare. Astfel a apărut, la Vârșeț, în aprilie 1946, suplimentul lunar „Libertatea literară” – prima inițiativă de acest fel din perioada postbelică – avându-l ca redactor șef pe Vasko (Vasile) Popa, iar ca membri în redacție pe Radu Flora (pe atunci student), Ion Bălan (învățător), Aurel Păsulă (țăran), Doina Mihailov (elevă). În *Cuvânt înainte*, publicat în numărul 1 al acestui supliment literar, Vasko (Vasile) Popa arăta scopul pe care și l-a propus noua publicație, și anume acela „de a da posibilitatea de manifestare a începătorilor în activitatea literară și artistică, pe de o parte, și de a satisface dorințele maselor populare de lectură [...], pe de altă parte”. În cele nouă numere ale „Libertății literare”, apărute în perioada aprilie – decembrie 1946, au publicat tineri scriitori români, între care: Ion Bălan, Radu Flora, Mihai Avramescu, Ion Marcovici, Teodor Șandru, Florica Ștefan. În editorialul *Un an de activitate*, din numărul 9 al revistei, Vasko (Vasile) Popa făcea un bilanț al întregii activități și sublinia rolul important jucat de aceasta în decursul celor nouă luni de apariție neîntreruptă. Cu toate concesiile ideologice făcute, „Libertatea literară” reprezintă începuturile creației literare postbelice, germenii unei mișcări literare autentice care-și va croi drum o dată cu anul 1947.

Înființarea la 11 august 1946, la Coștei, în cadrul Reuniunii de citire, cântări și muzică (astăzi Societatea Cultural-Artistică „Mihai Eminescu”), a Cercului literar „Lumina”, sub conducerea aceluiași neobosit deschizător de drumuri Vasko (Vasile) Popa, avându-l ca secretar pe Radu Flora și ca participanți prima

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Slavco Almăjan, *Altceva*, în „Libertatea”, 31 iulie 1993, p. 1.

generație de scriitori de după război, a marcat un nou pas important în evoluția vieții literare românești din Voivodina. „Cercul literar Lumina a adunat în jurul său – afirma Slavco Almăjan – tineri care vor deveni personalități importante pentru cultura românilor din Iugoslavia”⁸. Rolul acestui cerc literar a fost deosebit de important, întrucât a asigurat: „bazele concrete ale unei reviste literare și ale unui climat literar specific”⁹.

Hotărârea luată în cadrul primei adunări anuale, desfășurată la Vârșeț, la 12 ianuarie 1947, de a transforma suplimentul „Libertatea literară” în revistă independentă a constituit un moment însemnat în istoria culturală românească din spațiul iugoslav. Prin apariția revistei „Lumina” (titlul inițial „Lumina ’47”), la 12 ianuarie 1947, la Vârșeț, din inițiativa și sub conducerea lui Vasko (Vasile) Popa (redactor principal), avându-i drept colaboratori, în prima redacție, pe Radu Flora, Aurel Gavrilov (Gavrilă), Ion Marcoviceanu, Simion Drăguța, s-au pus bazele mișcării literare românești din Voivodina. Prima redacție a acestei reviste a avut merite deosebite în „înjghebarea și apoi propășirea mișcării literare organizate în sânul minorității române din Voivodina”¹⁰. „Cu ea („Lumina”, n.n.) – sublinia Slavco Almăjan – începe o nouă etapă în viața revuistică și literară a românilor din Iugoslavia”¹¹. Apariția revistei a fost salutăată în presa vremii. În România, Sașa Pană, printre primii care s-au ocupat de literatura de expresie românească din spațiul iugoslav, afirma că: „Noi prețuisem aceasta încă din primul număr al revistei «Lumina 1947», a cărei copertă amintește de grația caietelor de «Poesie 47»”¹².

„Lumina” a avut sediul o perioadă, de început, la Belgrad, fiind în mare parte opera celor doi studenți: Vasko (Vasile) Popa și Radu Flora. „Ne frământăm mult, Vasko Popa și subsemnatul – mărturisea Radu Flora – în plimbările lungi prin Belgrad, ca studenți, să adaptăm, la slova românească, cunoscutele ediții pariziene din seria *Editions de minuit* sau *Poésies*”¹³. Până în anul 1963, „Lumina” a apărut la Vârșeț, ulterior la Panciova, unde a funcționat și sediul Casei de Presă și Editură „Libertatea” sub egida căreia s-a înscris mai târziu, ca de altfel câteva alte publicații românești din această arie pluriculturală.

Programul-director al revistei, jalonat de Vasko (Vasile) Popa în editorialul *Drumul devenirii noastre*, publicat în primul număr al acesteia, a fost prezentat în cadrul primei adunări a Cercului literar „Lumina”¹⁴. Pe lângă ideile tributare

⁸ *Ibidem*, p. 3.

⁹ *Ibidem*, p. 4.

¹⁰ Ileana Magda, *Revista „Lumina”, punte de legătură și interferență culturală sârbo-română*, în „Lumina”, nr. 1, ianuarie – martie 1998, p. 64.

¹¹ *Ibidem*, p. 5.

¹² Sașa Pană, *Literatura românească în Iugoslavia*, în „Lumina”, nr. 12, 1947.

¹³ Radu Flora *op.cit.*, p. 20.

¹⁴ Vasko (Vasile) Popa, *Drumul devenirii noastre*, în „Lumina”, nr. 1, ianuarie 1947, p. 1-3.

epocii, acest „program” trasa câteva direcții, unele viabile, ale literaturii de expresie românească din spațiul Banatului iugoslav. Erau susținute imperativul continuității, al cultivării tradiției, necesitatea de a așeza la bază bogata moștenire culturală din România: „Literatura noastră tinde să fie și trebuie să fie continuarea celei mai bune și celei mai sănătoase tradiții ale clasicilor români Coșbuc, Slavici, Caragiale...”. Se pune accentul pe așezarea specială la răspântia dintre două culturi, dintre două literaturi, pe rolul și misiunea dificilă a scriitorului de expresie românească din această arie multilingvă: „... o muncă asiduă dedicată atât compunerii însăși a operelor, cât și a lecturii regulate și urmăririi cotidiene a evenimentelor complexe și studierii lor [...] dezvoltarea tuturor genurilor literare...”. Întrebându-se cum trebuie să arate literatura românilor iugoslavi, Vasko (Vasile) Popa menționa că ea trebuie să fie „...literatură realistă în redarea vieții și romantică în ceea ce privește ținuta activă a scriitorului față de viața a cărei schimbare o urmărește și o provoacă”, „națională, românească, prin formă, și socială, progresistă, iugoslavă, prin conținut”¹⁵.

Alături de articolul introductiv, semnat de Vasko (Vasile) Popa, primul număr al revistei cuprindea versuri de Radu Flora, proză de Aurel Gavrilov (Gavrilă) și creații ale unor poeți-tărani puse sub semnul noii orânduiri socialiste. Dispunând de un format unic, cu un număr mai mare de pagini decât Suplimentul lunar al „Libertății”, revista a avut, în primul an, un caracter preponderent literar, după care, în paginile ei, au început a fi publicate materiale cu tematică culturală și artistică.

Scopul principal al acesteia era de a-i „lumina” pe cititori privind propria lor identitate, de a promova creația originală autohtonă, de a susține talentele autentice, de a fi liant între cele două culturi, română și iugoslavă. Revista a creat condițiile nașterii unui climat cultural în care au putut să apară și să se afirme Radu Flora, Ion Bălan, Mihai Avramescu, care constituie prima generație de scriitori – generația anilor '50, așa numita „generație a războiului” a acestei literaturi, sau generația vârstnică. Drept consecință, a fost posibilă apariția, în același an 1947, a primelor volume de literatură originală de după ce de-al doilea război mondial, trei volume de versuri cu titluri semnificative – *Cântecul satului meu*, *În zori*, *Drum prin noapte și prin zi* –, reprezentând debuturile editoriale ale scriitorilor Ion Bălan, Mihai Avramescu și, respectiv, Radu Flora.

Timp de jumătate de secol (1947 – 1997), revista a apărut lunar – cu mici întreruperi, între care unele i-au pus chiar existența în pericol, iar, în ultimii ani, trimestrial. La conducerea revistei au urmat, după demisia lui Vasko (Vasile) Popa (1947), scriitori formați în jurul acesteia, care i-au dezvoltat continuu conținutul și profilul: Mihai Avramescu (1948 – 1949; 1951 – 1955); Ion Bălan (1956 – 1975; 1976); Radu Flora (1975: nr. 6 și 10-12); Emil Filip (1976: nr. 1-

¹⁵ *Ibidem*.

9); Slavco Almăjan (1976 – 1980; 1981); Aurel Gavrilov (1981: nr. 2-5); Simeon Lăzăreanu (1981 – 1994); Ioan Baba (1995 -).

Aniversarea a cinci ani de la fondarea revistei, i-a prilejuit poetului Mihai Avramescu ocazia de a sublinia necesitatea apariției acesteia și faptul că, într-un timp atât de scurt, ea a devenit „un adevărat focar cultural în cadrul căruia se plămădeau viitoarele opere literare, publicându-se, de regulă, ca un fel de avanpremieră, mai întâi fragmente în revistă, apoi cărți aparte”¹⁶.

În mai bine de o jumătate de secol de activitate, „Lumina” a parcurs diferite etape de evoluție, rămânând, în esență: „consecventă în realizarea țelurilor stabilite la început”¹⁷. După plecarea lui Vasko (Vasile) Popa din spațiul prea strâmt pentru el al literaturii române în cel al literaturii sârbe, în care s-a afirmat ca poet reprezentativ, conducerea revistei a fost remaniată, urmărind însă, cu aceeași atenție, lansarea tinerelor talente. Rolul lui Vasko (Vasile) Popa și implicarea sa în toate aceste începuturi literare postbelice rămân, chiar sub influența ideologicului, importante pentru istoria literaturii și a culturii române din această provincie iugoslavă, meritele sale fiind subliniate de Radu Flora: „Lui Vasko Popa îi revine, în orice caz, nu numai ideea ci și sarcina de onoare de a fi inițiatorul, în condițiile de după Eliberare, a mișcării literare în limba română (și cu prerogativele de ordin politic, așa cum se făceau lucrurile pe la noi în vremea aceea)”¹⁸. Totuși, nu poate fi omis faptul că, imediat după lansarea fulminantă în spațiul literar sârb cu volumul *Scoarța* (*Kora*, 1953), Vasko Popa a continuat, paradoxal, să susțină realismul socialist în literatura română din Banatul iugoslav și linia tradiționalistă a lui Radu Flora pe care n-a îndrăznit niciodată să-l contrazică.

Promotor, alături de Vasko (Vasile) Popa, al multora dintre inițiative, aflat, ca și el sub imperiul curentului epocii, Radu Flora a fost continuatorul acestuia: „Eu, proaspăt venit dintr-un climat artistic-ideologic, de la studii, din București, devenii – datorită forței lui de persuasiune – un prozelit zelos al noii orientări literare”¹⁹.

În primii cinci ani s-au publicat, în revistă, creații literare, majoritar tributare imperativelor timpului. Ion Bălan, Mihai Condali, Simion Drăguța, Radu Flora, Mihai Avramescu, Ion Marcoviceanu, Florica Ștefan, Iulian Rista, Teodor Șandru și-au așezat începuturile lor literare sub acest moment, paginile revistei „Lumina” fiind pline de creații străbătute de avânt „revoluționar”. „Noi toți am suferit aceste neajunsuri. – sublinia Florica Ștefan, replicând etichetării creației lui Ion Bălan ca <poezie a pluralului> de către Radu Flora – Așa am început noi

¹⁶ Ion Bălan, *Însemnări de la aniversarea de cinci ani a revistei de literatură și cultură „Lumina”*, în „Libertatea”, 20 martie 1952, p. 3.

¹⁷ Simeon Lăzăreanu, „*Lumina*” la 45 de ani, în „Lumina”, nr. 1-2, an XLVI (1992), p. 2.

¹⁸ Radu Flora, *op. cit.*, p. 2.7

¹⁹ *Ibidem*

cu toții creația literară. [...] Apoi am văzut în viața noastră ce este fals și ce este adevărat și am luat alte drumuri”²⁰. Dincolo de ideologic, literatura românească din Banatul iugoslav din primele decenii postbelice purta amprenta unor modele – modelul Eminescu, modelul Blaga, modelul Bacovia, modelul Arghezi ș.a. – sesizabilă, mai ales, în lirica lui Mihai Avramescu.

Paradigma literară românească din primele decenii postbelice rămasă în afara ideologicului – generația lui Șt. Aug. Doinaș – n-a constituit un model pentru acest spațiu, orientarea mentorului primei generații de scriitori români din Banatul iugoslav, Radu Flora, fiind spre Belgrad și mai puțin spre sincronizarea cu fenomenul literaturii române în general, situație determinată și de relațiile româno-iugoslave neprietenesti din acea perioadă.

Încă de la finele anilor '50, în spațiul literaturii iugoslave a fost pusă, deja, problema raporturilor dintre realism și modernism, dar reacții concrete împotriva curentului general au apărut mai târziu. Eseul *Ce-i de făcut*, publicat între anii 1957 – 1958 de Ion Miloș în revista „Lumina”, a constituit atât un semnal de alarmă, cât și un punct de reflecție asupra destinului literaturii române din Banatul iugoslav: „A trecut timpul poeziei miting. Poeziei exclamative. Poeziei care n-a spus nimic. Poeziei cu eterne banalități adjectivale, lipsită de vocabular liric, secată de măduva universului plin. Poezie fără control și măsură coloristică. Literatură de compilații de fapte și discursuri. O literatură minoră, de însemnătate secundară, o literatură externă”. Alternativa propusă era ca „orice operă literară” să fie „oglundirea vederii scriitorului asupra lumii.”²¹, o critică serioasă („Trebuie înăsprit criteriul”) și traduceri bune. Acest eseu constituie o răscruce în evoluția literaturii românești din Banatul iugoslav, întrucât conține germenii modernizării acesteia, trasând o nouă direcție în care se vor înscrie Slavco Almăjan și generația următoare de poeți. De altfel, acest eseu reprezintă prima și singura critică serioasă, de înălțime, din acest spațiu literar românesc. În același timp, cu volumul de debut al lui Ion Miloș, *Muguri* (1957), se inaugurează adevăratul modernism în lirica românească din Banatul iugoslav. Recenzat în România de Virgil Birou, prezentat la Radio București, într-o perioadă în care relațiile dintre cele două țări vecine se răciseră, aceasta a dus la acuzația că poetul iubește mai mult România, că întreține relații cu românii refugiați. Reacția celor care scriau sub influența proletcultistă sau postsemănătoristă a fost atât de violentă, încât a determinat plecarea poetului din spațiul geocultural natal în exil, de unde va reveni abia peste treizeci de ani. „Ion Miloș a fost... și primul intelectual român de pe aceste meleaguri bănățene care a ridicat vocea împotriva dogmatismului infect și degradant” – afirma, în 1994, cu prilejul reîntoarcerii poetului, Slavco Almăjan.

²⁰ Florica Ștefan, *Critică sau subestimare?*, în „Lumina”, nr. 3, 1953.

²¹ Ion Miloș, *Ce-i de făcut*, în „Lumina”, nr. 6, 1957; nr. 1, 1958.

Lacunele revistei, de-a lungul a trei decenii de activitate, au fost semnalate, în anul 1968, de Iulian Rista Bugariu într-un articol în care se vizau: „eforturile care se depun în vederea prezentării realității culturii și artei iugoslave, apoi a literaturii române și, foarte sporadic, europene și universale”; împingerea creației originale „prin forța acestor împrejurări, în plan secundar”; legătura nu prea strânsă a „revistei cu tinerii săi colaboratori”²². Autorul încerca atunci să fixeze imperative ale viitorului revistei, între care: necesitatea conturării unei personalități culturale distincte; promovarea tinerilor creatori, statornicirea unor „forme speciale de cultivare a unui anumit gust, a unor anumite afinități, a unor precise criterii și forme de îmbrățișare și sprijinire stimulative a talentelor”; facilitarea afirmării și dezvoltării creației originale „pe care [...] ar trebui s-o întruchipeze <Lumina>”²³.

În deceniul șapte au apărut în revista „Lumina”, sau în săptămânalul „Libertatea”, alte nume de scriitori: Felicia Marina Munteanu, Olimpiu Baloș, Ioan Flora, Petru Cârdu, iar în deceniul următor, altele: Ileana Ursu, Mărioara Baba și Ioan Baba. Acest deceniu a fost marcat de „impunerea unor noi generații, cu porniri năvalnice”²⁴.

Analizând, din perspectiva istoriei literare, activitatea „Luminii”, vreme de un sfert de veac de existență, Radu Flora afirma că ea constituie „panorama de condeie ascuțite și, de multe ori, frumoase scânteieri artistice, critice, științifice”, „pe drept cuvânt, deja, o mică bibliotecă”²⁵.

O dată cu preluarea conducerii revistei, în anul 1975, de către Slavco Almăjan, a fost impusă o nouă direcție, modernistă, preponderent literară. Apelul lansat de Ion Miloș începea să dea roade și el a provocat ruptura de realismul socialist. Dintr-o altă generație, Slavco Almăjan a adunat în jurul „Luminii” tineri, cu o nouă concepție estetică – scriitorii Ioan Flora și Petru Cârdu –, introducându-i în comitetul redacțional, alături de veterani (Radu Flora, Aurel Gavrilov, Ion Marcoviceanu). Împreună, au schimbat formatul revistei, au îmbunătățit conținutul, au făcut loc criteriului valoric, atrăgând colaboratori din aceeași generație, traducând din literatura nouă și modernă, publicând recenzii din România și cultivând o limbă română literară expresivă. Începând de acum, modelul Nichita Stănescu avea să influențeze spațiul literar românesc din Banatul iugoslav, situație favorizată de prietenii belgrădene sau bănațene, între care Adam Puslojič, Slavco Almăjan, Ioan Flora, Petru Cârdu, ale „Marelui albastru”. Nu avea cum să se mai scrie ca înainte, până și „bătrânii” fiind nevoiți

²² Iulian Bugariu, „*Lumina*” deceniului al 3-lea (o expunere de motive și contramotive la intrarea revistei în deceniul al 3-lea de la apariție), în „*Lumina*”, an XXXI (1968), nr. 4-5, p. 197-202.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Radu Flora, *op. cit.*, p. 17.

²⁵ *Ibidem*, p. 24.

să-și revizuiască discursul liric, abandonând, cu greutate, ce-i drept, vechile formule, stereotipe.

Din 1981, sub conducerea poetului și traducătorului Simeon Lăzăreanu (1981 – 1994), revista a cunoscut o orientare mai vizibilă spre actualitatea literară din România și spre fenomenul cultural european. În articolul publicat cu ocazia aniversării a 45 de ani de existență a revistei, redactorul șef al acesteia, Simeon Lăzăreanu, cu școli făcute la București, sublinia scopul pe care și-l propusese, încă de la început: „preocuparea noastră tenace a fost de a dăru revistei o ținută tot mai riguroasă, care să ierarhizeze faptele de cultură”²⁶. În același editorial, Simeon Lăzăreanu evidenția rolul important, de promotor, pe care revista l-a jucat în viața literară a comunității românești din Voivodina: „Istoria unei literaturi tinere ca a noastră o formează nu numai numărul de cărți apărute și, în ultimă instanță, numărul de cărți bune apărute, pentru că atunci nu am mai putea înțelege esența multor procese literare desfășurate, mai lent sau mai rapid, cu succes sau mai puțin succes. Pulsul ideilor, al bătăliilor pentru idei noi, pentru criterii valorice și estetică îl simțim în reviste. Aici se dau bătăliile pentru cucerirea noului, dar și pentru formarea gustului”²⁷. Simeon Lăzăreanu a așezat pe primul loc operele literare, bazate pe criteriile stabilite, a alcătuit diverse microantologii critice, a realizat traduceri reușite din limba română în limba sârbă și invers, portrete literare, a pus la dispoziția cititorilor revistei texte bune și a asigurat apariția Colecției revistei „Lumina”. Talentul său de constructor de revistă a făcut din „Lumina” o publicație de ținută, riguroasă.

În aceeași perioadă a anilor '80, au apărut în paginile „Luminii” noi nume de scriitori: Pavel Gătăianțu și Nicu Ciobanu.

Începând cu anul 1994, sub noul ei redactor șef, poetul Ioan Baba, revista reflectă noua concepție grafică și structurală pe linia racordării ei la valorile literaturii române în general, prin depășirea sindromului „centru și periferie”, sau disputa „literaturi mici – literaturi mari”.

Două orientări – una tradiționalistă, preponderent culturală și alta modernistă, preponderent literară – au marcat evoluția „Luminii”.

Întrucât în Banatul iugoslav nu a existat și nu există încă o critică literară românească propriu-zisă, viața literară s-a dezvoltat, practic, fără o direcție solidă, reperele valorice fiind, de cele mai multe ori, stabilite de publicarea în revista „Lumina” sau la Editura „Libertatea”. Numită, mai întâi, Editura Uniunii Culturale Române, apoi, din anul 1948, Editura Uniunii Societăților Culturale din Voivodina, Secția pentru români, din 1950, Editura „Frăție și Unitate”, iar, din 1953, Editura „Libertatea”, din cadrul Casei de Presă și Editură „Libertatea”, aceasta a reprezentat, până în 1990, unica editură românească din Iugoslavia. Rolul acestei edituri a fost, și rămâne, deosebit de însemnat. În primii ani s-au tipărit atât de

²⁶ Simeon Lăzăreanu, *op. cit.*, p. 2.

²⁷ *Ibidem*.

necesarele manuale școlare pentru elevii ciclurilor cu limbă de predare română, volume de poezie și proză originale ale tinerilor scriitori, traduceri din operele unor scriitori iugoslavi și universali, antologii din literatura română sau sârbă.

Puțini dintre criticii literari din teritoriul spațiului românesc au scris în revista „Lumina”, între aceștia figurând Cornel Ungureanu și Mircea Popa. Cei câțiva universitari care au funcționat ca lectori de limba și literatura română la Facultatea de filologie din Belgrad, al cărei șef de catedră a fost Radu Flora (Valeriu Rusu, Virgil Vintilescu, Octav Păun, Victor Velescu, Ion Deaconescu ș.a.), între care unii stabiliți aici – Mariana Dan – alături de cei din Banatul iugoslav (Radu Flora, Lia Magdu, Ileana Magda, Ion Dejan, Emil Filip, Gligor Popi, Ion Lelea ș.a.) prezenți, sporadic, în paginile revistei Lumina, au reprezentat și reprezintă factori importanți de susținere a limbii și literaturii materne, a sincronizării cu fenomenul literar românesc, fără de care românii din Voivodina ar fi rămas izolați.

Polarizând câteva generații de scriitori, majoritatea forțelor intelectuale românești din Banatul iugoslav, „Lumina” a devenit, după cum aprecia Ileana Magda, „o veritabilă punte de legătură între literatura (respectiv, cultura) țării în care” românii trăiesc ca „minoritari, înspre literatura națională, înspre cultura română în general”²⁸.

Nu există nici un scriitor român din acest spațiu care să nu fi trecut prin paginile revistei „Lumina”. Mulți dintre scriitorii din România și din alte spații de românită se regăsesc în această revistă. De aceea, minoritară sau nu, de periferie sau parte a centrului, de centură, marginală, literatura română din Banatul iugoslav s-a format și dezvoltat în jurul „Luminii”, ca parte integrantă a celui întreg care este limba și literatura română de oriunde s-ar afla ea. De aici și importanța „Luminii” pentru cunoașterea spațiului literar românesc din Banatul iugoslav.

Alte reviste și ziare – „Analele S.L.R.” (Panciova, 1970 – 1983, prim redactor șef Radu Flora); „Bucuria copiilor” (Vârșeț, 1946; 1946 – 1947, titlul vechi „Bucuria pionierilor”, prim redactor șef Mihai Avramescu, în prezent Eugenia Bălțeanu), „Femeia nouă” (Vârșeț, 1950 – 1953, prin redactor șef Maria Dolinga), „Tinerețea” (Panciova, 1972; 1972 – 1995, titlul vechi „Tribuna tineretului”, prim redactor responsabil Dan Trifu); „Tradiția” (Novi Sad, 1995, redactor șef Costa Roșu); „Tibiscus” (Uzdin, 1990, redactor șef Vasile Barbu), „Familia” (Petrovasâla, 1994, redactor șef Traian Trifu Căta), „Curentul românesc” (Panciova, 1991, prin redactor șef Ion Marcoviceanu) ș.a. întregesc geografia publicistică românească a Banatului iugoslav.

„Lumina” rămâne, la început de mileniu III, unica revistă literară românească din această zonă de contact etnic.

²⁸ Ileana Magda, *Revista „Lumina”, punte de legătură și interferență culturală sârbă-română*, în „Lumina”, nr. 1, ianuarie – martie, 1998, p. 64.

Bibliografie

1. Bibliografii

- Roșu, Costa - *Bibliografia românilor din Iugoslavia*, vol. 1. *Bibliografia Editurii „Libertatea” (1945 – 1995)*, Novi Sad, Editura Libertatea, 1995.
- Roșu, Costa - *Bibliografia românilor din Iugoslavia*, vol. 2. *Bibliografia săptămânalului „Libertatea” (1945 – 1970)*, Novi Sad, Editura Libertatea, 1997.
- Roșu, Costa; Bulic, Ioța; Lăzăreanu, Simeon - *„Libertatea” (1945 – 1995). Ani de memorie jurnalistică*, Panciova, Editura Libertatea, 1995.

2. Dicționare

- Roșu, Costa - *Dicționarul literaturii române din Iugoslavia*, Novi Sad, Editura Libertatea, 1989.
- Roșu, Costa - *Lexiconul jurnalisticii românești din Iugoslavia*, Novi Sad, Editura Libertatea, 1998.

3. Istorii literare. Sinteze

- Flora, Radu - *Contribuții la istoria culturală a românilor din Voivodina*, Zrejanin, 1973.
- Flora, Radu - *Literatura română din Voivodina, Panorama unui sfert de veac (1946 – 1970)*, Panciova, Editura Libertatea, 1975.
- Muthu, Mircea - *Literatura română în sud-estul european*, București, Editura Minerva, 1976.
- Popa, Ștefan - *O istorie a literaturii române din Voivodina*, Panciova, Editura Libertatea, 1997.
- Popi, Gligor - *Românii din Banatul sârbesc*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1993.
- Popi, Gligor - *Românii din Banatul iugoslav între cele două războaie (1918-1941)*, Timișoara, Editura de Vest, 1996.
- Popi, Gligor - *Românii din Banatul sârbesc (1941-1996)*, vol. 2, Panciova, Editura Libertatea, 1999.
- Spăriosu, Trăilă - *Învățămintul primar românesc din Banatul iugoslav în secolul XX*, Novi Sad, Editura Libertatea, 1997.

4. Studii critice. Volume diverse

- Mengher, Ionela - *„Lumina” (1947 – 1997)*, Novi Sad, Editura Lumina, 1997.

5. Publicații periodice și seriale

- Colecția revistei „Lumina”, 1970 – 2002.
- Colecția săptămânarului „Libertatea”, ianuarie – mai 2003.

Les revues littéraires roumaines de Banat yougoslave [d'après 1945]

La vie littéraire roumaine du Banat yougoslave a connue une véritable renaissance après 1945, ainsi comme les journaux, les revues et les institutions.

La création de l'hebdomadaire „Libertatea” (Vârșneț, 1945) et l'édition de son supplément mensuel „Libertatea literară” (Vârșneț, 1946), a l'initiative de Vasko Popa et Radu Flora, ont marqué une étape importante dans l'évolution des publications périodiques et dans la vie littéraire aux roumains de ce territoire.

L'apparition de la revue „Lumina” (Vârșneț, 1947) a représenté un moment-clé dans le développement de la vie littéraire de cette communauté.

Le principal but de la revue „Lumina” a été d'édifier les lecteurs en ce qui concerne leur identité et de promouvoir la création originale, autochtone.

Pendant un demi-siècle, „Lumina” a eu une périodicité mensuelle (avec quelques interruptions) et trimestrielle, dans les dernières années.

À la direction de cette revue se sont succédés: Vasko Popa, Mihai Avramescu, Aurel Gavrilov, Radu Flora, Slavco Almăjan, Simeon Lazăreanu, Ioan Baba.

Deux orientations, l'une traditionnelle, majoritaire culturelle et l'autre littéraire, ont marquées l'évolution de „Lumina”.

L'essai Ce-i de făcut? (1968), publié dans la revue par Ion Miloș, a représenté le premier signal sur la nécessité d'abandonner la direction réaliste et d'embrasser le modernisme.

La nouvelle direction a été imposée après 1975 par Slavco Almăjan, qui a réuni autour de la revue des jeunes écrivains.

Un véritable créateur de revues, Simeon Lazăreanu, a soulevé le niveau qualitatif de „Lumina” en se raccordant aux valeurs des publications périodiques et de la littérature roumaine.

À partir de 1994, son nouvel rédacteur, Ion Baba, a donné une façon éditoriale très attractive et une structure flexible et moderne, „Lumina” devenant, ainsi, très connue et appréciée.

Le mérite de cette revue est qu'elle a réuni quelques générations d'écrivains, a polarisé toute la vie littéraire des roumains de Banat yougoslave et a constitué un véritable pont entre les deux cultures, serbe et roumaine.

Pendant un demi-siècle, „Lumina” a été l'unique revue littéraire roumaine du Banat yougoslave.